

ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Etické zásady

1. 1. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v **dokumentech relevantních pro praxi** sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a **dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách**. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

1. 2. Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, **pohlaví, rodinný stav**, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

1. 3. Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

1. 4. Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.

1.5. Sociální pracovník **dává přednost** profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka

2. 1. Ve vztahu ke klientovi

2. 1. 1. Sociální pracovník **podporuje své klienty k vědomí** vlastní odpovědnosti.

2. 1. 2. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.

2. 1. 3. Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. **Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.**

2. 1. 4. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Data a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé děti) nebo tehdy, kdy jsou ohroženy další osoby. **V případech, kde je to v**

souladu s platnými právními předpisy, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.

2. 1. 5. Sociální pracovník **podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek** sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.

2. 1. 6. Sociální pracovník **podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů.**

2.1.7. **Sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.**

2. 2. Ve vztahu ke svému zaměstnavateli

2. 2. 1. Sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli.

2. 2. 2. V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.

2. 2. 3. Snaží se ovlivňovat sociální politiku, pracovní postupy a jejich praktické uplatňování ve své zaměstnavatelské organizaci s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.

2. 3. Ve vztahu ke kolegům

2. 3. 1. Sociální pracovník respektuje znalosti a zkušenosti svých kolegů a ostatních odborných pracovníků. Vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.

2. 3. 2. Respektuje rozdíly v názorech a praktické činnosti kolegů a ostatních odborných a dobrovolných pracovníků. Kritické připomínky k nim vyjadřuje na vhodném místě vhodným způsobem.

2.3.3. Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.

2. 4. Ve vztahu ke svému povolání a odbornosti

2. 4. 1. Sociální pracovník dbá na udržení a zvyšování prestiže svého povolání.

2. 4. 2. Neustále se snaží o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod.

2. 4. 3. Působí na to, aby odbornou sociální práci prováděl vždy kvalifikovaný pracovník s odpovídajícím vzděláním.
2. 4. 4. Je zodpovědný za své soustavné celoživotní vzdělávání a výcvik, což je základ pro udržení stanovené úrovně odborné práce a schopnosti řešit etické problémy.
2. 4. 5. Pro svůj odborný růst využívá znalosti a dovednosti svých kolegů a jiných odborníků, naopak své znalosti a dovednosti rozšiřuje v celé oblasti sociální práce.
2. 4. 6. Sociální pracovník spolupracuje se školami sociální práce, aby podpořil studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

2. 5. Ve vztahu ke společnosti

2. 5. 1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.
2. 5. 2. Zasaduje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.
2. 5. 3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.
2. 5. 4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.
2. 5. 5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.
- 2. 5. 6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.**

Etické problémové okruhy

Tyto problémové okruhy by měly být rozpracovány v rozšířeném kodexu, který by byl zaměřen na specifika sociální práce v různých oblastech.

Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život.

A. Základní etické problémy jsou

- kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace),

- kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení,
- kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití,
- kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci

B. Další problémové okruhy,

které se občas vyskytují a vyžadují etické hodnocení a rozhodování vyplývají z následujících situací, kdy loajalita sociálního pracovníka s klientem se dostane do střetu zájmů

- při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta,
- při konfliktu klienta a jiného občana,
- při konfliktu mezi institucí či organizací a skupinou klientů,
- při konfliktu zájmu klientů a ostatní společností,
- při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.

C. Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka,

který klientům pomáhá a současně má klienty kontrolovat. Vztahy mezi těmito protichůdnými aspekty sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci vyjasnili etické důsledky kontrolní role a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.

Postupy při řešení etických problémů

1. Závažné etické problémy budou probírány a řešeny ve skupinách pracovníků v rámci Společnosti sociálních pracovníků ČR (dále jen Společnost). Sociální pracovník má mít možnost:

diskutovat, zvažovat a analyzovat tyto problémy ve spolupráci s kolegy a dalšími odborníky, event. i za účasti stran, kterých se týkají.

2. Společnost může doplnit a přizpůsobit etické zásady pro ty oblasti terénní sociální práce, kde jsou etické problémy komplikované a závažné.

3. Na základě tohoto kodexu je úkolem Společnosti pomáhat jednotlivým sociálním pracovníkům analyzovat a pomáhat řešit jednotlivé problémy.

Etický kodex byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků 19. 5. 2006 a nabývá účinnosti od 20. 5. 2006.

Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy

**Návrh přijatý valným shromážděním IFSW
(Mezinárodní federace sociálních pracovníků),
Adelaide, Austrálie, 29. 9. - 1. 10. 2004**

1. Úvod

Etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce.

2. Definice sociální práce

Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.

3. Mezinárodní konvence

Mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech vytvářejí obecné standardy a poukazují na práva, která jsou globální společností akceptována. Dokumenty relevantní pro praxi sociální práce jsou:

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
- Úmluva původních domorodých obyvatel (11,0 konvence 169)

4. Principy

4.1 Lidská práva a lidská důstojnost

Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka. To znamená:

1. Respektovat právo na sebeurčení - sociální pracovníci respektují a podporují právo lidí na provádění vlastních výběrů a rozhodnutí, nezávisle na jejich hodnotách a životních rozhodnutích, za předpokladu, že to neohrozí práva a legitimní zájmy druhých.
2. Podporovat právo na participaci - sociální pracovníci podporují plné zapojení a účast lidí, kteří používají jejich služby, taková mi způsoby, aby mohli dosáhnout zmocnění ve všech aspektech rozhodování a jednání, které ovlivňuje jejich život.
3. Jednat s každým člověkem jako s celostní bytostí - sociální pracovníci se zajímají o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usilují o rozpoznání všech aspektů života člověka.
4. Identifikovat a rozvinout silné stránky - sociální pracovníci se zaměřují na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit, a tak podporují jejich zmocnění.

4.2 Sociální spravedlnost

Sociální pracovníci mají povinnost podporovat sociální spravedlnost ve vztahu ke společnosti obecně i ve vztahu k lidem, se kterými pracují. To znamená:

1. Čelit negativní diskriminaci - sociální pracovníci mají povinnost čelit negativní diskriminaci na základě takových charakteristik, jako jsou schopnosti, věk, kultura, rod nebo pohlaví, rodinný stav, socioekonomický status, politické názory, barva pleti nebo jiné fyzické charakteristiky, sexuální orientace nebo duchovní přesvědčení.
2. Uznat diverzitu - sociální pracovníci rozpoznávají a respektují etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, kde pracují, berouce při tom v úvahu individuální, rodinné, skupinové a komunitní odlišnosti.
3. Spravedlivě distribuovat zdroje - sociální pracovníci zaručují, že zdroje, které mají k dispozici, jsou rozdělovány spravedlivě ve shodě s potřebami.
4. Čelit nespravedlivé politice a praktikám - sociální pracovníci mají povinnost upozorňovat své zaměstnavatele, tvůrce politik, politiky samotné a veřejnost na situace, kdy lidé žijí v chudobě, když zdroje nejsou adekvátní nebo když rozdělování zdrojů, politika a praxe jsou utlačující, nespravedlivé nebo škodlivé.
5. Pracovat na základě solidarity - sociální pracovníci mají povinnost čelit sociálním podmínkám, které přispívají k sociálnímu vyloučení, stigmatizaci nebo útisku, a pracovat pro sociální inkluzi.

5. Profesionální jednání

Národní členské organizace IFSW mají povinnost rozvíjet a pravidelně aktualizovat svoje vlastní etické normy nebo etické směrnice tak, aby byly konzistentní s prohlášením IFSW. Národní organizace mají také povinnost informovat sociální pracovníky a vzdělavatele v sociální práci o těchto normách a směrnicích.

Sociální pracovníci by měli jednat v souladu s etickým kodexem nebo směrnicemi, které platí v jejich zemi. Tyto budou obvykle zahrnovat detailnější pravidla v etické praxi specifická podle národního kontextu. Následující obecná doporučení pro profesionální jednání se týkají toho, že:

1. Od sociálních pracovníků se očekává, že budou rozvíjet a udržovat požadované dovednosti a kompetence v oblasti své práce.
2. Sociální pracovníci nedopustí, aby jejich dovednosti byly využity k nehumánním účelům, jako je například mučení nebo terorismus.
3. Sociální pracovníci jednají bezúhonným způsobem. To zahrnuje nezneužívání vztahu důvěry s lidmi, kteří užívají jejich služby, rozeznávání hranice mezi osobním a profesním životem a nezneužívání svého postavení pro osobní obohacení nebo zisk.
4. Sociální pracovníci jednají s lidmi, kteří používají jejich služby, s účastí, empatií a péčí.

5. Sociální pracovníci nepodřizují potřeby a zájmy lidí, kteří užívají jejich služeb, svým vlastním potřebám a zájmům.
6. Sociální pracovníci mají povinnost učinit nezbytné kroky v profesionální i osobní péči o sebe na pracovišti i ve společnosti s cílem zajistit, aby byli schopni poskytovat odpovídající služby.
7. Sociální pracovníci zachovávají důvěrnost informací, které se týkají lidí užívajících jejich služby. Výjimky mohou být odůvodněny pouze na základě vyššího etického požadavku (jako je například ochrana života).
8. Sociální pracovníci vyžadují uznání toho, že jsou zodpovědní za své jednání vzhledem k lidem, se kterými pracují, vzhledem ke kolegům, zaměstnavatelům, profesní asociaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.
9. Sociální pracovníci mají povinnost spolupracovat se školami sociální práce, aby podpořili studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.
10. Sociální pracovníci iniciují a zapojují se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a jsou odpovědní za to, že jejich rozhodnutí budou eticky podložena.
11. Sociální pracovníci jsou připraveni uvést důvody svých rozhodnutí, založených na etickém rozvažování, a jsou odpovědní za svoje volby a jednání.
12. Sociální pracovníci pracují na vytváření takových podmínek ve svých zaměstnavatelských organizacích i ve své zemi, aby principy tohoto prohlášení i principy jejich národního kodexu (existuje-li) byly diskutovány, hodnoceny a prosazovány.

Zdroj: Společnost sociálních pracovníků České republiky

Fundamentální eticko-lidskoprávní principy etických kodexů sociálních pracovníků. Objasnění s odpovídajícími povinnostmi a zodpovědnostmi

René Milfait

Uvedení do tématu

Jak již napovídá název příspěvku, půjde v něm o normativní základy profese sociální práce. A sice sociální práce chápané dle etických kodexů sociálních pracovníků jako profese, k jejímž základním způsobilostem patří způsobilost etické reflexe a způsobilost mravního smýšlení (postojů), rozhodování a jednání. Takto pojatá profese představuje rovněž důležitého veřejného (společenského) činitele. K naplňování těchto úkolů potřebuje konkrétní sociální pracovníce, pracovník či jejich tým příslušné etické nástroje. Definice sociální práce dle etických kodexů sociálních pracovníků (1) uvádí takové úplně základní, fundamentální eticko-lidskoprávní principy, které jsou známy z etiky a lidských práv. Zde jsou zároveň jako morální fundamenty a normativní stěžejní volby (základ a cíl) rozvíjeny a odůvodněny podle vlastního porozumění sociální práci a jejího předmětu. Jsou tedy jasnou a vůbec základní součástí profese. Při rozvoji a odůvodňování normativních základů sociální práce, což znamená náročný proces reflexe, se tak propojují zkušenosti a problémy praxe povolání se zásadními úvahami a kritérii disciplíny etika a ideje lidských práv. Uvedení fundamentů v definici sociální práce ještě neznámá hned, že těmto pojmům rozumíme (např. bez vzdělání v oboru etika a lidská práva). Z toho důvodu je cílem textu přiblížit tyto určující normativní eticko-lidskoprávní fundamenty a dát jim určitý obsah.

Budou tedy představeny ony dva fundamenty profesní morálky či étosu povolání sociálních pracovníků dle etických kodexů, resp. zejména dle Mezinárodního etického kodexu sociálních pracovníků Mezinárodní federace sociálních pracovníků a Asociace vzdělavatelů v sociální práci (2). Jedná se o nejvyšší morální princip a paradigma právního systému – lidskou důstojnost (2.1), kterou dále konkretizují všechny dimenze lidských práv a jejímž základem a fundamentální normou (i sociální práce vůbec) je mravní autonomie (2.1.1), což má své etické důsledky pro postoje, rozhodování a jednání (2.2.2). Idea lidské důstojnosti představuje ústavní princip a princip mezinárodního práva, který bude načrtnut v souvislosti se sociální prací (2.2.3).

S lidskou důstojností jsou spojena nejen práva, ale i odpovídající povinnosti a zodpovědnosti všech aktérů sociální práce a společnosti, která současně prohlubují jakoby z druhé strany její respektování, ochranu a uskutečňování (2.3). Využijeme zde Všeobecné prohlášení lidských povinností. A dostaneme se k druhému fundamentu, a sice k sociální spravedlnosti (3). Nejprve se seznámíme s rozvinutím tohoto pojmu v mezinárodním etickém kodexu (3.1), následně se sociálně-etickým porozuměním tomuto sociálnímu principu (3.2). V něm se odrážejí základní dějinné dimenze principu spravedlnosti (3.2.1) a princip sociální spravedlnosti představuje celkový pojem sociálně-etického principu spravedlnosti (3.2.2). Tento druhý fundament (stejně jako ten první) spojíme s příslušnými povinnostmi,

zodpovědnostmi na základě prohlášení o lidských povinnostech i na základě projektu a prohlášení Světového étosu (3.3). Tím naznačíme i snahy o fundamentální étos (lidská práva, Světový étos) vystavěný na lidské důstojnosti v pluralitním a multikulturním světě. Dvěma fundamenty vymezíme základní (autonomie-důstojnost-princip personality) a cílový princip (sociální spravedlnost) sociální etiky a sociální práce. Na nich lze teprve stavět etickou reflexi konkrétních případů praxe.

1. Definice sociální práce

Chceme-li zjistit relevantní a závaznou definici sociální práce, nahlédneme zde do příslušných etických kodexů sociálních pracovníků:

Nejprve *Ethics in Social Work, Statement of Principles* (Etika v sociální práci, prohlášení principů), označovaný jako Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy, ze společné dílny *International Federation of Social Workers (IFSW – Mezinárodní federace sociálních pracovníků)* a *International Association of Schools of Social Work (IASSSW – Mezinárodní asociace vzdělavatelů v sociální práci)* schválený valným shromážděním těchto organizací v australské Adelaide v říjnu 2004.³⁷ Již v nadpisu dokumentu se objevuje prezentace etických principů.

Definici sociální práce zde najdeme v čl. 2, kde se uvádí, že se profese sociální práce zasazuje za sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také za zplnomocnění (empowerment), způsobilost a osvobození lidí a podporuje je s cílem, aby napomáhala blahu (wellbeing, Wohlergehen, dobrému lidskému bytí). Sociální práce zasahuje v místech, kde dochází k vzájemnému působení lidí a jejich prostředí. Využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou **principy lidských práv a sociální spravedlnosti**. Podtrhli jsme to, co je podle definice pro sociální práci tím fundamentálním a čím se budeme v příspěvku zabývat.

Signatáři dokumentu před tím v preambuli vyznávají, že považují *etické vědomí* za základní součást praxe povolání sociálních pracovníků a jejich *způsobilost a závazek eticky jednat* za podstatný aspekt kvality služby. Jako cíl práce IASSW a IFSW označují podporu *debat o etice a etických reflexí* v členských asociacích, mezi poskytovateli sociální práce a studujícími obor sociální práce. Tento dokument zůstává na rovině všeobecných principů a zároveň respektuje specifické výzvy a problémy jednotlivých zemí, a proto chce povzbudit sociální pracovníky v různých místech, aby reflektovali jim vlastní výzvy a dilemata a činili ohledně nich *eticky informovaná rozhodnutí*.

Uvádějí se přitom jen některé problematické oblasti:

- loajalita, poctivost se odehrává často v napětí odporujících si zájmů,
- naplňování role pomáhajícího a kontrolujícího zároveň,
- konflikt mezi povinností chránit zájmy lidí, s nimiž pracují, a společenskými požadavky efektivnosti a užitečnosti (prospěšnosti),
- zdroje společnosti jsou omezené.

*Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*³⁸ se přímo neodvolává na mezinárodní kodex (mluví o dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka a zmiňuje zejména Všeobecnou deklaraci lidských práv, Chartu lidských práv, Úmluvu o právech dítěte a obecně další mezinárodní deklarace a úmluvy, Ústavu ČR a Listinu základních práv a svobod a další zákony ČR, které se „od těchto dokumentů odvíjejí“), nicméně v čl. 1 Etické zásady odst. 1.1 konstatuje, že je „*sociální práce založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti*“, že „*sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých lidí*“, že *takový pracovník svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi „pomáhá jednotlivcům, jednotlivým skupinám, komunitám a sdružením občanů při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.“*

I přes chybějící odvolání se na mezinárodní kodex však můžeme číst sociální práci založenou na **lidských právech a sociální spravedlnosti** při porovnání s fundamentem sociální práce v principech lidských práv a sociální spravedlnosti dle mezinárodního kodexu; respektované právo každého člověka na seberealizaci (či snad lépe *sebeuskutečňování*) bychom mohli vidět v souvislosti s principem *empowerment* (zplnomocnění, způsobilost) a osvobodování lidí v mezinárodním kodexu; důležitá

poznámka o zajištění tohoto práva i u druhých osob a o pomoci druhým lidem při řešení konfliktů se společností a jejich následků by mohla korespondovat s problematikou lidských vztahů a interakce s prostředím, jak ji pozorujeme v definici sociální práce mezinárodního kodexu a s principem mravní autonomie, se vztahem lidských práv a odpovídajících povinností a zodpovědností. Český kodex tedy začíná rovnou etickými zásadami a nemá na rozdíl od mezinárodního kodexu explicitně uvedenou definici sociální práce a nevyjadřuje svůj vztah k Mezinárodnímu etickému kodexu sociální práce.

Na skutečnost, že *Etický kodex sociálních pracovníků v ČR* vychází z Mezinárodního etického kodexu sociální práce, poukazuje i předsedkyně Společnosti sociálních pracovníků v ČR.³⁹ Citovaným názvem článku jsme se jen dotkli tématu role etického kodexu v sociální práci.

O podpoře lidské důstojnosti a lidských práv a o sociální soudržnosti hovoří rovněž *Doporučení (2001) Rady Evropy o sociálních pracovnících*.⁴⁰

Doporučení se ve své preambuli odvolává kromě jiného na *Vídeňskou deklaraci*,⁴¹ kterou více ještě představíme v pojednání o sociální spravedlnosti. Nyní alespoň načrtneme, že sociální práce je pro ni profesí, která uschopňuje jednotlivé lidi a skupiny k tomu, aby stále více sami určovali svůj život a své soužití a zvládali ho v solidárních vztazích; provádí prevenci a profylaxi k zachování a podpoře humánních a sociálních kompetencí a přispívá k prosazování společenských norem v souladu s uznávanými principy lidsko-právních dokumentů a sociálních chart.

Jeden se signatářů tohoto trojnárodního dokumentu se jako člen IFSW ve svých *Profesních etických principech Německého profesního svazu pro sociální práci*⁴² v preambuli odvolává na příslušný dokument IFSW⁴³ a konstatuje, že *bezpodmínečnou a všeobecnou orientaci pro své jednání* spatřují členové DBSH v *důstojnosti lidské osoby a prostřednictvím solidarity a strukturální spravedlnosti* se zavazují k hodnotám, které zajišťují začlenění osoby do společnosti a její ochranu ve společnosti.

Usnesení generálního shromáždění Rakouského pracovního svazu diplomovaných sociálních pracovníků (ÖBDS) uvede lapidárně hned v prvním článku svých *Etických standardů-povinností povolání sociálních pracovníků*,⁴⁴ že jsou sociální pracovníci *zavázáni lidským právům* a že odmítají smlouvy, které lidským právům odporují.

K tomu všemu ale potřebují mít sociální pracovníci kromě své metodiky, odborných vědomostí, dovedností a zkušeností i *etické nástroje*. Etický kodex se týká sociální práce i etiky. Podle toho všeho se navzájem potřebují *sociální práce* a disciplína *etika*.⁴⁵

Následně přiblížíme ony *základní etické principy*, jak zazněly v definici sociální práce v etických kodexech sociálních pracovníků.

³⁷ Srov. www.ifsw.org/en (3. 3. 2008), www.sozialarbeit.at/eticint.htm (10. 10. 2005), <http://www.sspcr.cz> (3. 3. 2008). Z těchto odkazů je již patrné, že budeme mít před očima anglický originál, odborný německý překlad a verzi českého překladu uvedenou na www.Spolecnosti_sociálních_pracovníků_České_republiky.

³⁸ Srov. <http://www.sspcr.unas.cz> (3. 3. 2008). Byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků dne 19. 5. 2006 a nabyl účinnosti dnem 20. 5. 2006.

³⁹ Srov. *Etický kodex je základ při aplikaci metod sociální práce*, říká Věra Novotná, <http://www.socialnivevue.cz> (3. 3. 2008).

⁴⁰ Srov. *Doporučení Rec (2001) 1 Výboru ministrů členským státům o sociálních pracovnících přijaté dne 17. ledna 2001 na 737. schůzi náměstků ministrů*, <http://www.radaevropy.cz> (3. 3. 2008).

⁴¹ Srov. *Trinationales Dokument der Berufsverbände DBSH (Deutscher Berufsverband für Soziale Arbeit), NVMW (Nederlandse Vereniging van Maatschappelijk Werkers) und ÖBDS (Österreichischer Berufsverband Diplomierter SozialarbeiterInnen): Wiener Deklaration*, <http://www.dbsh.de/html/publikationen.html> (6. 3. 2008). Jedná se o dokument tří národních profesních svazů sociálních pracovníků: Německa, Holandska a Rakouska vypracovaný pro německy mluvící oblast. Bohužel nenajdeme v dokumentu datum sepsání.

⁴² Srov. *Berufsethische Prinzipien des DBSH. Beschluß der Bundesmitgliederversammlung vom 21.-23. 11. 97 in Göttingen*, <http://www.dbsh.de> (6. 3. 2008).

⁴³ *Vzhledem k datu přijetí ještě ne na nejnovější definici a dokument, ale na dokument IFSW z roku 1994.*

⁴⁴ Srov. *Ethische Standards – Berufspflichten für SozialarbeiterInnen. Generalversammlungsbeschluss des ÖBDS, 17. 10. 2004 in Salzburg*, <http://www.obds.at> (21. 3. 2008).

⁴⁵ *Další souvislosti a vysvětlení profesní morálky či étosu povolání viz text kolegy Fischera.*

2. Lidská důstojnost a sociální spravedlnost: normativní fundamenty profesní morálky (étosu povolání)

2.1. Lidská důstojnost

Eticko-lidskoprávní princip lidské důstojnosti představuje nejvyšší etický princip a stěžejní paradigma právního systému. Lidská důstojnost se považuje za základ a cíl lidských práv. Zatímco ona je v singularu, lidská práva jsou v plurálu. Lidská práva konkretizují nepochybnitelný princip lidské důstojnosti do struktury, která umožňuje lidsky důstojný život. Lidská práva mají zabezpečit lidskou důstojnost či plnit její garanci.⁴⁶ Respektování nedotknutelné důstojnosti a integrity každého člověka poskytuje rovněž nástroj pro kritiku každé formy společenské exkluze (vyločení) nějaké skupiny obyvatelstva, její diskreditaci a stigmatizaci. Máme zde co do činění s bezpodmínečnými morálními požadavky a normativním fundamentem sociální práce. Napadne nás ovšem, co tato lidská důstojnost vlastně znamená, jak ji odvodnit, jaký má obsah a jak působí na jednání a základní postoje v sociální práci.

Etické kodexy sociálních pracovníků názorně ukázaly, že je spojena řeč o fundamentech sociální práce s tematizací základních hodnot a práv demokratických právních států. Proto se této souvislosti nejprve dotkneme, jak se o ní ostatně v kontextu etiky pro sociální práci uvažuje:⁴⁷ souvisí to s otázkou, jak přes zmíněnou pluralitu společenských forem étosu (skupinových či vnitřních morálek) zajistit bezpečné soužití, sociální soudržnost a kulturní identitu, když ještě k tomu není jednotně uznávané porozumění světu a člověku... Z toho důvodu se zakládá právní řád i lidskoprávní dokumenty na zvláštní stejně nedotknutelné důstojnosti každého člověka. Konstatuje se báze společných základních hodnot a práv, které mají garantovat bezpečné soužití lidí. Za základní hodnoty se považují *zásada rovnosti a respekt ke svobodě každého, spravedlnost a solidarita*. Jedná se o určitý minimální etický standard pro vnitřní soudržnost společnosti. Tyto základní hodnoty formulované jako základní práva se odvozují právě z lidské důstojnosti, která představuje zásadní nepochybnitelné kritérium pro každé etické jednání a závaznou etickou povinnost pro každého. Proto není blíže odůvodněna pomocí určitého světového názoru. Tyto základní hodnoty a tato základní práva poukazují na základní osobní a sociální potřeby a nároky, bez jejichž uspokojení by bylo těžko představitelné zdařilé lidské bytí. Rovněž tvoří rámec, v němž nachází sociální práce své etické měřítko.

Jestliže jsme si představili sociální práci jako osobně zprostředkovanou, institucionalizovanou formu společenské solidarity s cílem, aby se lidé pomocí prevence a intervence zmocňovali k tomu utvářet svůj život a soužití autonomně a s vlastní zodpovědností, předpokládá to na jejich straně určité osobní a sociální kompetence a na straně společnosti zase spravedlivé struktury, které tento rozvoj podporují. Krystalizačním bodem pojetí člověka a nejvyšším cílem a měřítkem zodpovědného jednání v sociální práci je *osobní důstojnost každého člověka*, tzn. adresáta pomoci a doprovázení, také toho, kdo pomáhá, a dalších zúčastněných aktérů. Nedotknutelná důstojnost člověka se zakládá v mravní autonomii, tj. ve způsobilosti lidské osoby jako svobodné a rozumové bytosti k závaznému mravnímu sebezákonnodárství.

2.1.1. Mravní autonomie jako základ důstojnosti

Bezpodmínečnou důstojnost člověka založenou v mravní autonomii můžeme ilustrovat morálně-filozofickou tradicí Immanuela Kanta: pojmenovává nejvyšší hodnotu a teprve tím dokončuje svůj systém morální filozofie, přičemž formuluje třetí znění kategorického imperativu: „*jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy jako účel a nikdy pouze jako prostředek*“.⁴⁸ Rozlišuje taky mezi cenou a důstojností. Mít cenu znamená, že mohou být něčím jiným nahrazen, a tím používán jako prostředek pro něco jiného, oproti tomu mít důstojnost znamená být účelem sám o sobě. Podle Kanta je důvodem důstojnosti *mravní autonomie člověka*. Tím se myslí jeho

možnost se ve svobodě podříditi mravnímu zákonu, tedy moci být mravním. Mít důstojnost pro Kanta znamená vlastnit nárok *nebýt instrumentalizován v jádru své osoby*. S žádným člověkem se tak nesmí zacházet pouze jako s prostředkem pro uskutečňování účelů druhých. Ze subjektu lidské důstojnosti se nesmí učinit pouhý objekt použití cizí vůle. Dále se důstojnost každého člověka nesmí přepočítávat, zúčtovat za jiné účely, protože by jinak nebyla důstojností, ale *jen hodnotou* mezi jinými.⁴⁹

Takto kantovsky podložena autonomie se interpretuje jako klíčový pojem a fundamentální norma sociální práce:⁵⁰ člověk se na základě svobodného náhledu závazně váže na zákon mravního jednání, který je platný pro všechny a který si sám jako rozumová bytost ukládá. Spojují se zde dva nezbytné požadavky morálního jednání, a sice svoboda a tím nedisponovatelnost člověka, kterou lze respektovat jen stejnou (rovnou) závaznou („zákonnou“) úctou všech. Ze zkušeností víme, že sebeurčení člověka, taková autonomie, se vždy nemůže vyjádřit *aktivním* způsobem, tzn. aktuální způsobilostí k svobodnému rozhodnutí, projevu vůle a jednání. Proto se rozlišuje ještě *pasivní* stránka autonomie, tzn. každý člověk jako bezpodmínečný účel sám o sobě, který je třeba taky bezpodmínečně respektovat. Jedná se o bezpodmínečnou hodnotu lidské bytosti kvůli ní samé.

A aby nám určití lidé či skupiny lidí nevypadli z přiznání lidské důstojnosti (např. ti, kdo ještě nejsou způsobilí k autonomním projevům, nebo už nejsou, či momentálně nejsou), rozlišuje se *mravní autonomie* uznaná každé lidské bytosti bez ohledu na momentální schopnost ji vyjádřit či využít, a *aktuální způsobilost autonomie*.

Tím se vracíme ke kontextu sociální práce. Pomocí mravní autonomie se konkretizuje porozumění autonomnímu způsobu života. Autonomie zde znamená způsob života člověka s vlastní zodpovědností, který nějak souhlasí s jeho konceptem života. V tomto smyslu je každý člověk subjektem svého jednání a tvůrcem svého životního příběhu. Takový způsob života musí být přítom ale závazný a zodpovědný vůči stejně autonomnímu způsobu života druhých. Respektování vlastního sebeúčelu zahrnuje nutně respekt k životnímu způsobu lidí, s nimiž je jedinec spojen v sociálních sítích společného světa, a kteří mu umožňují, aby byl světytým člověkem s naplněným životem. Příkaz respektovat lidskou důstojnost obsahuje úctu ke každé lidské osobě i bezpodmínečnou povinnost podporovat takové schopnosti, které umožňují zralý, světytý a zodpovědný život u těch, kteří ještě nevykazují světytý a zodpovědný způsob života či vykazují mnohá jeho omezení.

2.1.2. Etické důsledky

Můžeme se dále v kontextu sociální práce ptát, jaké to má etické důsledky:⁵¹ pomocí principu lidské důstojnosti se stanovují hranice, omezující podmínka pro individuální státní jednání: každý člověk kvůli sobě samému má právo na účtu a nikdo nesmí být obětován výlučně jako prostředek pro účely druhých. Každá lidská osoba je jedinečnou, neopakovatelnou skutečností. Každý má takovou bezpodmínečnou hodnotu sám o sobě, i když nějak zaostává za svými možnostmi díky postižení, nemoci, věku či procesu umírání a dokonce – a to je náročné přijímat a na tom stojí program zacházení s odsouzenými ve vězení – když selhal a spáchal např. závažný trestný čin, jímž porušil důstojnost oběti, ale jednal i pod svou důstojnost. Lidskou důstojnost prostě nelze ztratit, nelze ji nikomu odebrat či jen propůjčit na určitý čas.

Sociální pracovníci i adresáti jejich pomoci mají nárok na to, aby byli vnímáni a respektováni celostně jako osoby se svými hodnotovými představami a potřebami. Zacházet s člověkem v nouzi jako s pouhým objektem či případem nebo někoho jen zneužívat jako objekt pomoci by představovalo provinění proti důstojnosti člověka. Každý sociální pracovník a pracovníce má jako osoba rovněž nezadatelnou, nezúčtovatelnou důstojnost, která přesahuje výkony, které přináší pro tým, zaměstnavatele či lidi, s nimiž profesionálně pracuje. Je tedy víc než jen pracovní síla. Má právo na odměnu, na respekt, uznání a ocenění své práce.

46 K lidským právům viz text kolegyně Kroupové a kolegy Jandějska.

47 Srov. např. GRUBER Hans-Günter: op. cit., 46-50.

48 KANT Immanuel: *Základy metafyziky mravů*, Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990, 91.

49 Srov. DEUTSCHER BUNDESTAG: *Enquete-Kommission Recht und Ethik der modernen Medizin. Schlussbericht, Zur Sache 2/2002*, Berlin: Referat Öffentlichkeitsarbeit (Herausgeber), 23-24.

50 Srov. např. HÜDEPOHL-LOB Andreas: *Berufliche Soziale Arbeit und die ethische Reflexion ihrer Beziehungs- und Organisationsformen*, in: HÜDEPOHL-LOB Andreas / LESCH Walter (Hg.): *Ethik der Sozialer Arbeit. Ein Handbuch*, Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2007, 126-129.

51 Srov. např. GRUBER Hans-Günter: op. cit., 56-59.

Dalším etickým důsledkem principu lidské důstojnosti je konstatování, že je lidská osoba základem, nositelem a cílem sociální práce a různých zařízení a institucí. Říká se tomu *princip personalit*.

Lidská osoba ve své bezpodmínečné hodnotě – důstojnosti je tedy posledním, nezpochybnitelným měřítkem společenského řádu a utváření sociálních struktur. Tímto měřítkem tak není relativní, v zásadě zúčtovatelná hodnota vlastností a výkonů. Různé instituce ve společnosti prokazují své etické oprávnění tím, že zajišťují a umožňují - ne potlačují nebo maří - funkční podmínky uskutečňování a rozvoje lidského osobního bytí. Z tohoto důvodu se hovoří o principu personalit jako o *sociálním principu* či jako *principu sociální etiky*. O správném a nesprávném jednání tak musí být řeč na rovině jedince i na rovině společenských struktur, které svými normami, institucemi, zákony a předpisy toto chování určují. Jako lidské produkty se pak mohou a mají měnit.⁵²

Nyní je otázkou, jaké je konkrétní obsahové utváření pojmu důstojnosti a jaká je jeho právně závazná platnost. Akceptace důstojnosti zahrnuje ve své radikalitě komponentu maximálního morálního závazku. Aby garantovala univerzální platnost, potřebuje ale transformaci z čistě *etické roviny na právní úroveň*, aby se z morálního závazku stala závazná právní pozice ve smyslu subjektivního práva. Exekutivní funkce právního řádu tak navazuje na etické paradigma lidské důstojnosti. Zatímco u etického závazku má adresát na základě dobrovolnosti volbu, zda jej uzná nebo odmítne, v právu se naopak formuluje nárok, který otevírá normativní nutnou platnost také pro ty, kdo neakceptují - nebo ne v tomto rozsahu - morální závazek.⁵³

2.2. Lidská důstojnost jako ústavní princip a princip mezinárodního práva

V preambuli Ústavy České republiky vyjadřují občané České republiky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku odhodlání „budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu *nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody* jako vlast rovnoprávných svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti...“⁵⁴ Listina základních práv a svobod jako součást ústavního pořádku České republiky v článku 1 hlavy první *Obecná ustanovení* uvádí: „Lidé jsou svobodní a rovní v *důstojnosti* i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcižitelné, neprohlášené a nezrušitelné“;⁵⁵ čl. 7 hlavy druhé *Lidská práva a základní svobody* oddíl prvního konstatuje, že: „(1) *Nedotknutelnost osoby* a jejího soukromí je zaručena. Omezena může být jen v případech stanovených zákonem. čl. 10 zajišťuje, že: „(1) Každý má právo, aby byla zachována jeho *lidská důstojnost*, osobní čest, dobrá pověst a chráněno jeho jméno. (2) Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života. (3) Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě“; v čl. 13, že „nikdo nesmí porušit listovní tajemství ani tajemství jiných písemností a záznamů.“⁵⁶

Lid spojených národů prohlašuje v preambuli Charty spojených národů „znova svou víru v *základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti*...“⁵⁷ Preambule Všeobecné deklarace lidských práv připomíná tato slova a začíná už tím, „že uznání *přirozené důstojnosti a rovných a nezcižitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti*

a míru ve světě“.⁵⁸ Na Všeobecnou deklaraci lidských práv navazuje Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, v jehož úvodu státy, které jsou smluvní stranou tohoto Paktu, uznávají v souladu s Chartou Organizace spojených národů „*vrozenou důstojnost a rovná a nezcižitelná práva všech členů lidské rodiny za základ svobody, spravedlnosti a míru ve světě a tato práva odvozuji od přirozené důstojnosti lidské bytosti*“.⁵⁹ Univerzalistické chápání lidské důstojnosti uznávají státy i v preambuli Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.⁶⁰ Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace také bere v úvahu, že je „Charta Organizace spojených národů založena na zásadách *důstojnosti* a rovnosti všech lidí ... a že Všeobecná deklarace lidských práv prohlašuje, že všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovní co do *důstojnosti* a práv... a že je nezbytné rychle zajistit porozumění pro *důstojnost* lidské osobnosti a úctu k ní“.⁶¹

Podle preambule Charty základních práv Evropské unie se „při vědomí svého duchovně-náboženského a mravního dědictví Unie zakládá, jak bylo již uvedeno, na nedělitelných a univerzálních hodnotách *důstojnosti člověka, svobody, rovnosti a solidarity*“.⁶² Kapitola I této Charty je nazvána *Důstojnost člověka* a článek 1 [*důstojnost člověka*] uvádí: „*Důstojnost člověka je nedotknutelná. Je jí nutno respektovat a chránit.*“ Tato kapitola dále obsahuje článek 2 [právo na život], článek 3 [právo na nedotknutelnost], kde odstavec (1) stanovuje, že „*každá osoba má právo na tělesnou a duševní nedotknutelnost*“ a odstavec 2 je vyhrazen – to bude důležité zejména pro zdravotní personál a sociální práci v souvislosti se zdravotnictvím – tématům medicíny a biologie, článek 4 [zákaz mučení a nelidského nebo ponižujícího trestání či zacházení] a článek 5 [zákaz otroctví a nucené práce]. Kapitola III Rovnost konstatuje rovnost všech před zákonem (čl. 20), zákaz diskriminace (čl. 21), respektování rozmanitosti kultur, náboženství a jazyků (čl. 22), rovnost mužů a žen (čl. 23), specifická práva dítěte (čl. 24), kde můžeme konkrétně uvést odst. 3, podle něhož má „*každé dítě nárok na pravidelné osobní vztahy a přímé kontakty s oběma rodiči, jestliže to neodporuje jeho blahu*“; dále práva starších lidí (čl. 25) na „*důstojný a nezávislý život a na účast na sociálním a kulturním životě*“; a nakonec čl. 26 o integraci lidí s postižením, podle něhož se „*uznává a respektuje nárok lidí s postižením na opatření zajišťující jejich svébytnost, jejich sociální a pracovní zapojení a na účast na životě společnosti*“.

Poslání Rady Evropy „*chránit důstojnost všech lidí a práva, jež z ní lze odvodit*“ připomíná v kontextu posledního úseku lidského života *Doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy 1418 (1999) I*.⁶³ Čl. 5 konstatuje, že „*povinnost respektovat a chránit důstojnost všech smrtelně nemocných a umírajících osob je odvozena z nedotknutelnosti lidské důstojnosti ve všech obdobích života. Respekt a ochrana nacházejí svůj výraz v poskytnutí přiměřeného prostředí, umožňujícího člověku důstojně umíráti.*“ Čl. 7 pak vypočítává *faktory, které dnes ohrožují základní práva odvozená z důstojnosti smrtelně nemocných nebo umírajících osob*. A čl. 8 zase v mnoha bodech vyjadřuje, čím se má ve všech ohledech zajistit *respektování a ochrana důstojnosti smrtelně nemocných nebo umírajících lidí*.

52 Srov. BAUMGARTNER Alois: *Personalität*, in: HEIMBACH-STEINS Marianne (Hg): *Christliche Sozialethik. Ein Lehrbuch. Band 1: Grundlagen*, Regensburg: Friedrich Pustet, 2004, 265-267.

53 Srov. KILZ Gerhard: *Die Geltung des Menschenwürdeparadigmas im Rechtssystem*, in: NICHT Manfred, WILDFEUER Armin (Hg.): *Person – Menschenwürde – Menschenrechte im Disput*, Münster: LIT Verlag, 2002, 178-179.

54 Úplné znění zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, jak vyplývá ze změn a doplnění provedených ústavními zákony č. 347/1997 Sb., č. 300/2000 Sb., č. 395/2001 Sb., č. 448/2001 Sb. a č. 515/2002 Sb., in: ÚZ, č. 368, podle stavu k 14. 2. 2003, Sagit, 5.

55 Úplné znění usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky, jak vyplývá ze změny provedené ústavním zákonem č. 162/1998 Sb., in: ÚZ, č. 368, podle stavu k 14. 2. 2003, Sagit, 16.

56 Tamtéž 16.

57 Charta spojených národů. Sjednána na konferenci Spojených národů o mezinárodní organizaci, konané ve dnech 25. dubna až 26. června 1945 ve San Francisku a dne 26. června 1945 podepsána.

58 Všeobecná deklarace lidských práv. Přijata Valným shromážděním dne 10. prosince 1948 rezolucí č. 217/III-A.

59 Mezinárodní pakt o občanských a politických právech. Přijat dne 16. prosince 1966 rezolucí Valného shromáždění Organizace spojených národů.

60 Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech. Přijat dne 16. prosince 1966 rezolucí Valného shromáždění Organizace Spojených národů.

61 Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace. Přijata rezolucí Valného shromáždění Organizace spojených národů dne 21. prosince 1965.

62 Charta der Grundrechte der Europäischen Union. Nizza 2000, in: K. P. Fritzsche: *Menschenrechte. Eine Einführung mit Dokumenten*, Paderborn: UTB, 2004, 343-348.

63 Výňatek z oficiálního věstníku Rady Evropy, červen 1999. Rozprava Parlamentního shromáždění Rady Evropy z 25. června 1999, Zpráva Komise pro sociální, zdravotní a rodinné záležitosti, <http://www.umirani.cz; www.cestadomu.cz> (z. 5. 2008).

2.3. Uznání lidské důstojnosti spojené s povinnostmi a odpovědnostmi

Lidská důstojnost má své místo i ve *Všeobecném prohlášení lidských povinností* prohlášených Generálním shromážděním OSN.⁶⁴ Také proto, jak se uvádí v preambuli, „že je uznání důstojnosti všech členů lidské rodiny a stejných a nezczitelných práv základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě a že zahrnuje povinnosti a odpovědnosti („responsibilities“).“ Signatářům jde o zajištění rovnováhy práv a zodpovědností. Snahou tohoto dokumentu je obnovit a posílit proklamované závazky Všeobecné deklarace lidských práv: plně přijetí *důstojnosti* všech lidí, jejich nezczitelné svobody a rovnosti a jejich vzájemné solidarity. Hned článek 1 první části *Fundamentální principy pro lidskost* obsahuje, že „**každá osoba**, bez ohledu na pohlaví, etnický původ, sociální status, politické přesvědčení, jazyk, věk, národnost nebo náboženství, **má povinnost zacházet se všemi lidmi lidsky**“. Následující článek pokračuje: „Žádná osoba nesmí podporovat nelidské chování bez ohledu na jeho způsob, lidé mají naopak povinnost *zasazovat se o důstojnost a sebeúctu* všech ostatních lidí.“ Čl. 3 konstatuje, že „žádná osoba, skupina nebo organizace (...) *nestojí mimo dobro a zlo*“, ale že „*podléhá morálním měřítkům*“. V další části nazvané *Nenásilnost a úcta k životu* se uvádí povinnost každé osoby **respektovat život** a to, že nikdo nemá právo zraňovat jinou lidskou osobu... (čl. 5). Část *Vzájemný respekt a partnerství* se věnuje hlavně vztahu mezi muži a ženami, manželství a rodičovské zodpovědnosti: „**všichni muži a ženy mají povinnost prokazovat ve svém partnerství vzájemnou úctu a porozumění**. Nikdo nesmí jinou osobu sexuálně vykořisťovat nebo jí podrobovat závislosti“ (čl. 16); „rozumné plánování rodiny je zodpovědností každého páru. Vztah mezi rodiči a dětmi má odrážet vzájemnou lásku, úctu, cenění a péči. Rodiče ani jiní dospělí nesmějí děti vykořisťovat, zneužívat či týrat a zanedbávat“ (čl. 18). Předchozí část je dokonce nadešlá *Pravdivost a tolerance* a obsahuje např. tyto povinnosti: „každý člověk má povinnost **pravdivě mluvit a jednat**. Nikdo nesmí lhát. Musí se respektovat právo na soukromou sféru a osobní či pracovní důvěrnost. Nikdo není zavázán říci každému v každou chvíli plnou pravdu“ (čl. 12); „žádná povolání nejsou zproštěna všeobecných etických měřítek a zvláštních povinností vůči těm, s nimiž pracují. Etické kodexy určitých povolání mají obrážet přednost všeobecných měřítek, jako je třeba pravdivost a férovost“ (čl. 13); „musí se zabráňovat senzacechtivým zprávám medií, které by ponižovaly *lidskou osobu* nebo *důstojnost*“ (čl. 14).

Pojednáním o prohloubení myšlenky lidských práv prostřednictvím souvisejících zodpovědností a povinností jsme potvrdili, jak specifický závazný morální obsah lidských práv odkazuje na vzájemný vztah práv a povinností, a přece jen jsme se krátce dotkli - vedle hlavního tématu fundamentálních principů – základních postojů, které jsou důležité pro sociální práci. Z takových základních postojů profesní morálky můžeme jmenovat pozornost, obezřetnost, vcítění, asistenci, zastupování, včetně v případě potřeby zástupných rozhodnutí a jednání.⁶⁵

Ze vzájemného vztahu práv a povinností také pěkně vyplývá solidarita, a proto *sociálně-etický i právní princip solidarita*, který poukazuje na dvojitý charakter nároku každého lidského práva, totiž na vlastní nárok a v tom na požadavek na druhé. Z toho důvodu můj nárok na lidsky důstojný život zakládá povinnost uznat nároky druhých na lidsky důstojný život a povinnost přebírat i tvůrčí zodpovědnost za utváření humánních životních podmínek druhých. A v těchto konstruktivně solidárních složkách každého lidskoprávního nároku se spatřuje eticko-lidskoprávní odůvodnění profesionální sociální práce, kterou je třeba společensky organizovat.⁶⁶

3. Sociální spravedlnost

3.1. Princip sociální spravedlnosti v etických kodexech sociálních pracovníků

Nejprve si připomeneme, že se ve druhé podkapitole kapitoly 4 Principy Mezinárodního etického kodexu sociálních pracovníků zavazují, že budou podporovat *sociální spravedlnost* s ohledem na společnost i na lidi, s nimiž pracují. Přiblížení toho, oč se jedná, zahrnuje pět bodů:

1. odmítat jakoukoli negativní diskriminaci – myslí se tím povinnost postavit se negativní diskriminaci páchané na základě schopností, věku, kultury, sociálního, resp. biologického pohlaví, rodinného stavu, socioekonomického statusu, politického názoru, barvy pleti, rasových či jiných tělesných znaků, sexuální orientace nebo spirituální víry;
2. uznávat různost – sociální pracovníci mají vnímat a respektovat etnické a kulturní rozdíly společností, v nichž působí a brát v potaz rozdíly mezi jedinci, rodinami, skupinami a společenstvími (komunitami);
3. spravedlivě rozdělovat zdroje – mají zajistit, že se zdroje, které mají k dispozici, rozdělují spravedlivě, tzn. podle potřeb;
4. odmítat nespravedlivou politiku a praktiky – vyjadřuje se tím povinnost upozorňovat zaměstnavatele, nositele rozhodnutí (veřejné činitele), politiky a veřejnost na situace, v nichž je nedostatek zdrojů nebo jsou jejich rozdělování, opatření a praktiky utlačovatelské, nespravedlivé či škodlivé;
5. pracovat solidárně – rozumí se povinnost odmítat sociální podmínky, které napomáhají sociálnímu vyloučení, stigmatizaci či utlačování, a pracovat naopak na inkluzivní společnosti.

Na první pohled převažuje způsob negativního vymezení podpory sociální spravedlnosti: uvažme častý výskyt sloves odmítat (negativní diskriminaci – viz bod 1; nespravedlivou politiku a praktiky – viz bod 4; určité sociální podmínky – viz bod 5, jinak formulovaný pozitivně). Nicméně při bližším pohledu zjišťujeme, že se jedná i při negativním vymezení o aktivní pozitivní výzvu ke konání: postavit se diskriminaci, tzn. zase předpoklad respektování lidské důstojnosti a z ní vyplývající dimenze lidských práv; dále přímo pozitivně vyslovený závazek uznávat, vnímat a respektovat různost (viz bod 2), spravedlivě rozdělovat zdroje podle odpovídajících potřeb (viz bod 3), pracovat solidárně s výzvou budovat inkluzivní společnost, podporovat integraci (viz bod 5) a – i přes celkovou negativní formulaci – povinnost upozorňovat na nespravedlivé situace (viz bod 4).

Již z těchto řádků je zřejmé, že role sociálního pracovníka překračuje pouhou pozici pomocníka „klientovi, zákazníkovi či pacientovi“ a znamená důležitého politického činitele či chcete-li společenského hráče. Nic to nemění na námitce, zda to tak sociální pracovníci chápou, zda jsou na to připraveni a zda se jim v tomto smyslu naslouchá. Vidíme tedy, že je třeba reflektovat eticky nejen individuální, meziosobní jednání, ale i struktury, vazby, instituce, mechanismy, normy, které tyto jednání přesahují. Proto hovoříme rovněž o sociální etice či etice struktur nebo institucí a třeba taky nejen o individuální vině, ale i o vině sociální či vině struktur. Proto také mluvíme o principu spravedlnosti, resp. sociální spravedlnosti jako o sociálním principu, resp. o jednom ze základních principů sociální etiky.

Dříve než si tento princip více vysvětlíme, připomeneme, že i Etický kodex sociálních pracovníků České republiky v čl. 1 Etické zásady odst. 1.1. zmiňuje *sociální spravedlnost*.

V podobném duchu náročného společenského angažmá vyznívá také Doporučení (2001) Rady Evropy o sociálních pracovnících,⁶⁷ které ve své preambuli také uznává, že je „*sociální soudržnost jednou z hlavních potřeb širší Evropy a zásadním doplňkem podpory lidských práv a důstojnosti*“, že „*sociální práce byla a nadále je významným příspěvkem k odpovědi na ekonomické a sociální změny a k podpoře bezbranných lidí a společenství v období změn*“. Uvedená Vídeňská deklarace v kontextu sociální spravedlnosti a vůbec porozumění sociální práci si ještě klade tyto otázky a odpovídá na ně: na otázku „s kým“ si odpovídá takto: sociální práce se vykonává v různých oblastech

64 Srov. SCHMIDT Helmut (Hrsg.): *Allgemeine Erklärung der Menschenpflichten. Ein Vorschlag*, München: Piper Verlag, 1997. Prohlášení vydáno v roce 1998 InterAction Council k 50. výročí Všeobecného prohlášení lidských práv.

65 Tamtéž 25-27.

66 Srov. HÜDEPOHL-LOB Andreas: *op. cit.*, 138-145.

67 Srov. tamtéž 124.

a zaměřuje se na *celek* obyvatelstva. Pracuje v *sociální, hospodářské a politické oblasti*. To se konstatuje už v prezentaci „jak“, kde se kromě jiného sděluje, že se sociální práce vykonává na základě společenských smluv, vědeckých poznatků a etiky sociální práce.

Již představený signatář tohoto dokumentu⁶⁸ v preambuli objasňuje, že *společensky zadané* pověření sociální práce se patříuje v *odhalování sociálních problémů, ve zveřejňování jejich příčin a podmínek a v provádění jejich řešení*. Hranice sociální práce jsou určeny *strukturálními, právními a materiálními danostmi*. Profesionální sociální práce se zakládá na univerzálních hodnotách, které se například vyjadřují v katalogu lidských práv či osobnostních právech a v ústavním příkazu sociálního státu. Prostřednictvím solidarity a *strukturální spravedlnosti* se zavazují hodnotám, které zajišťují začlenění osoby do společnosti a její ochranu ve společnosti.

Členové mají pověření, jak se již konstatovalo v části I Východí situace, odhalovat, zveřejňovat a potírat strukturálně podmíněné příčiny sociální nouze, zastávat se veřejně uskutečňování práv sociálně znevýhodněných, rozbíhat, spoluutvářet politické procesy i mobilizovat pro potřebné síly a aktivně se podílet na sociálním plánování. Sociální nouzi mají zkoumat na individuální i kolektivní úrovni a mají přitom spolupracovat na lokální, národní i mezinárodní úrovni.

3.2. Sociálně-etický princip sociální spravedlnosti

Můžeme pro zamýšlený předeslat, že mluvíme-li o sociální spravedlnosti, tak asi předpokládáme, že existuje i sociálně nespravedlnost. Zatím však nevyčteme, co znamená sociálně spravedlivý či nespravedlivý, i když to můžeme nějak cítit a uvedli jsme body blíže osvětlující zásadu sociální spravedlnosti v mezinárodním etickém kodexu. Proto si zde dovolíme tento princip stručně, ale snad dostatečně v souvislosti se sociální prací představit.⁶⁹

Princip spravedlnosti se označuje jako etické měřítko pro přiměřené rozdělování dober, služeb a nákladů (zatížení). Nahlíží se na něj jako na mravní postoj i jako na sociálně spravedlivý řád, což má obě důsledky pro praxi sociální práce. V konceptu spravedlnosti se názorně ukazuje sociálně-eticky důležitá odkázanost individuálních postojů (ctností) a společenských struktur. Proto se spravedlnost chápe jako měřítko vnějších vztahů osob a sociálních struktur i jako ctnost (trvalý stálý postoj člověka, osvědčený vzorec dobrého života).

Jestliže jsme vyšli z fundamentální normy sociální práce, totiž z principu autonomie (lidská důstojnost) jako z neomezeného požadavku, podle něhož musejí veškeré profesionální i dobrovolné formy podpory a pomoci respektovat, zajišťovat a posilovat svébytný a respektovaný způsob života člověka s vlastní zodpovědností, slouží k jejímu provádění v praxi sociální práce etický princip – spolu s principy solidarita, trvale udržitelný rozvoj, subsidiarita – spravedlnosti, který se zaměřuje na *rovné* zacházení se členy společnosti, kteří jsou si *rovni* na základě své lidské důstojnosti. Pomocí tohoto, resp. těchto principů se může celkově posuzovat a směřovat konkrétní jednání jedince i utváření institucionálních a celospolečenských struktur.

Kromě toho, že počítáme i zde s tím, že mají lidé v pluralitní společnosti a multikulturním světě rozdílné názory, koncepty života, přesvědčení, postoje, uznáváme, že mají současně vlastní zájmy, přání a potřeby, které jsou neoddělitelně spojené s osobní důstojností člověka. Zmíněné férové zacházení s respektem vyžaduje, aby se na tyto nároky a zájmy bral ohled v sociálním soužití. A právě pojem spravedlnost vystihuje tuto připravenost uvedené nároky a zájmy dojednat a rozdělovat tak, aby každý člen společnosti dostal to, co mu náleží.

Za *sociálně spravedlivé* se v důsledku toho považuje to, co:

- zakládá stejná práva a povinnosti,
- zajišťuje přiměřené vyrovnání vzájemných služeb,
- pro všechny minimální výbavu základními dobru a
- odstraňuje strukturální příčiny nerovně (nestejně, rozdílně) přidělovaných možností účasti na společenském rozvoji.

68 Srov. Doporučení Rec (2001) I Výboru ministrů členským státům o sociálních pracovních přijatých dne 17. ledna 2001 na 737. schůzi náměstků ministrů, <http://radaevropy.cz> (3. 3. 2008).

69 Srov. Profesionální etický principy Německého profesního svazu pro sociální práci.

3.2.1. Základní dimenze principu spravedlnost

Moderní pojem spravedlnosti spočívá na třech základních rozměrech:

- všeobecná či zákonná spravedlnost (*iustitia legalis*),
- výměnná, smluvní spravedlnost či spravedlnost výkonu (*iustitia commutativa*),
- spravedlnost rozdělování, účasti, podílu, spravedlnost distributivní, vyrovnávající (kompenzující) (*iustitia distributiva*).

Dvě posledně jmenované skupiny se označují také jako tzv. partikulární či zvláštní spravedlnost.

Všeobecná spravedlnost reguluje vztah jednotlivého člověka ke společenství (celku) a týká se výkonů, které má jedinec přinášet k dobru celku (*spravedlnost společného dobra*). Můžeme uvést např. rovné (stejně) dodržování zákonů, placení daní i převzetí zodpovědnosti za utváření společenského života. Zákony hrají důležitou roli, přesto se vychází z předpokladu, že platné zákony (tzv. pozitivní právo) hned neznamenají automaticky spravedlivé právo. To musí splňovat určitá kritéria.⁷⁰ Závazný nárok spoluutvářet různé oblasti společenského života se orientuje podle různých schopností a dané pozice jedince ve společnosti. Pro nás bude vhodné poukázat konkrétně na to, že *stejně překerní životní situace lidí zakládají stejné nároky na státní podporu* v té míře, v jaké mají *stejně schopnosti výkonu* (výkonnosti, způsobilosti) za následek *stejně povinnosti solidarity*.

Výměnná, smluvní spravedlnost či spravedlnost výkonu má jako základní motiv výpověď, že je třeba zacházet ve společenském životě skutečně rovně (stejně) s tím, co je stejné. Upravuje vztahy mezi osobami a společenskými skupinami, které jsou tvořeny výměnou dober či služeb (výkonů). Důležité jsou požadavky typu vykonávat to, k čemu jsem zavázán, dodržovat smlouvy a nezasahovat do práv druhých např. znevýhodněním, oklamáním, podvedením, krádeží, použitím násilí či nátlakem. Proto se o ni také hovoří jako o základu vzájemné úcty a férovosti, na který se nahlíží nejen jako na projev individuálního vnitřního postoje (ctnosti), ale jako na funkční podmínky a požadavky moderní společnosti.

Tento typ spravedlnosti proto reguluje i vztah mezi dvěma soukromými osobami. Vyžaduje pro výměnu dober a výkonů (služeb) rovnocennost a žádné zásahy do právní sféry druhého bez jeho souhlasu, resp. bez odpovídající protislužby. Pro utváření vztahu služby a protislužby je měřítkem úcta či vzájemné cenění.

Spravedlnost distributivní vyžaduje, aby se každému člověku dostalo to, co mu náleží a je nutné na základě jeho důstojnosti, nebo mu vůbec umožnit, aby se stal (opět) způsobilým k práci či osobní úkonům. Tato druhá forma partikulární spravedlnosti upravuje vztah mezi společenským celkem a jednotlivými osobami či skupinami. Jedná se o rozdělování dober, služeb (výkonů) i nákladů (zatížení, povinností) ze strany státu vůči osobám. Jinými slovy se z druhé strany jedná o požadované nároky na státní pomoc. Jde tedy o otázku, čím je společenství povinováno jedinci. Jedinci tak náleží nezbytná osobní základní práva, která musí společenství chránit a respektovat. Jedinec má rovněž právo na podporu od společenství ve formě pozitivní pomoci i na nápravu (náhradu) za určitá poškození. Tato forma spravedlnosti zavazuje zejména státní orgány, které mají ve jménu společenství stanovovat jedincům a skupinám právní dobra a povinnosti. Takové služby podpory a pomoci pro každého potřebného mají za cíl ho opět přivést do stavu, jenž náleží jeho důstojnosti.

Čteme v těchto řádcích souvislost s lidskou důstojností a lidskými právy, osvobození člověka nejen od něčeho (špatného stavu, nezdařilého života), ale i k něčemu (naplňovat své závazky, povinnosti, tzn. práva druhých i celku).

Můžeme na tomto místě konstatovat, že v demokratickém právním státě vycházejí základní principy (včetně spravedlnosti) a lidská práva z rovnosti všech lidí ve smyslu *bezpodmínečně stejné důstojnosti*. Zákonná spravedlnost může proto požadovat stejné (rovné) zacházení před zákonem a v hospodářském a sociálním řádu stejná (rovná) nároková práva při stejné potřebnosti či životní situaci.

Představená spravedlnost s jejími třemi formami či dimenzemi znamená základní kostru či podpůrnou tkáň sociálního soužití. Zajišťuje každému členovi společnosti určitou oblast, v níž se může svobodně a nedotčeně rozvíjet. Je zaměřena na rozvoj osoby ve společenství a představuje nejvyšší meziosobní hodnotové měřítko, podle něhož je třeba rozhodovat konflikty mezi dobru. Ovšem nesmíme

70 Srov. např. HÜDEPOHL-LOB Andreas: *op. cit.*, 129-131; GRUBER Hans-Günter: *op. cit.*, 89-93; VEITH Werner: *Gerechtigkeits*, in: HEIMBACH-STEINS Marianne (Hg.): *op. cit.*, 315-326.

zapomínat na to, že nerovnosti mohou mít svůj původ i v nespravedlivých společenských strukturách. To nás přivádí k tématu spravedlnosti jako sociálně spravedlivému řádu a k dalšímu osvětlení sociální spravedlnosti.

3.2.2. Princip sociální spravedlnosti

Zde vstupuje do středu zájmu otázka spravedlnosti společenského řádu. Proto se začalo uvažovat o sociální či strukturální spravedlnosti (*iustitia socialis*). Společenský řád má všem lidem poskytovat pokud možno stejné společenské životní možnosti a nemá předem poškozovat žádné skupiny. Opět nám v ní zaznívá příkaz rovnosti. Tím se myslí ve společnosti, v níž převládá důraz na výkon a soutěž, i na ty lidi, kteří jsou *slabí, nemocní, postižení, staří, chudí, kteří nedisponují produkčními prostředky a vzděláním*. Společenské struktury jsou přece produkty lidí, kteří jsou za ně zodpovědní, jsou měnitelné, a možné je utvářet a posuzovat podle kritérií spravedlnosti. Souvisí s tím i závažné otázky typu, jak se může zabraňovat strukturálním nespravedlnostem, jak se může zajistit sociální spravedlnost.

Neznamená to ale, že se zapomíná na různé životní situace, či že se jedná o rovnostářství bez uznání např. spravedlnosti výkonu. Spravedlnost rozdělování znamená *spravedlnost potřeby a možností (šancí)*, přičemž se první jmenovaná zaměřuje na kvantitativně i kvalitativně stejné uspokojování základních životních potřeb (základních existenčních funkcí) a ta druhá na stejné (rovné) možnosti přístupu, pomocí nichž se může získat uschopnění (zplnomocnění) a účast (podíl) na sociokulturních kompetencích i na socioekonomických zdrojích společnosti.

Sociální spravedlnost tedy požaduje:

- rovné zacházení,
- výměnnou spravedlnost,
- uspokojování základních životních potřeb,
- vybavení materiálními i nemateriálními dobry, které uschopňují k svébytnému způsobu života a zapojují dotyčné do společenského a ekonomického života.

Někdy se sociální spravedlnost označuje jako objektivizovaná „*ctnost sociálních institucí*“.⁷¹

John Rawls ve své teorii spravedlnosti považuje za spravedlivé ty sociální instituce, které respektují svobodu jednotlivých osob a částečně připouštějí nerovnosti. Ovšem nerovnosti za předpokladu, že přispívají ke zlepšenému postavení těch, kteří jsou na tom nejhůř.

Vracíme se tím ke zmíněnému měřítku sociální spravedlnosti, totiž k otázce, zda je daný společenský řád schopen vytvořit pro všechny lidi pokud možná stejné společenské životní možnosti, aby nebyly předem některé společenské skupiny nepatříčně poškozeny.

Dále rozvineme,⁷² že rovnost výchozích možností znamená startovní podmínky, v nichž jedinec dostává možnost, aby svými výkony dělal pokroky v životě a dosahoval společenského postavení, které si přeje a jež odpovídá jeho schopnostem. Současně se realisticky uznává, že takovou úplnou rovnost šancí není možno uskutečnit vzhledem k velké rozdílnosti výchozích bodů a schopností, výchozích situací a těžkostí při praktickém provádění přerozdělování.

Sociální spravedlnosti je tedy možno rozumět jednak jako *spravedlnosti šancí* a odstraňovat proto extrémní nerovnosti šancí, které by předem oddělovaly celé skupiny od přístupu k důležitým životním dobrům.

Vydjeme-li ze základních potřeb člověka, můžeme sociální spravedlnost představit jako *spravedlnost ohledně potřeb*, kterou se myslí stejný nárok všech na základní vybavení určitými materiálními a nemateriálními dobry, která každý potřebuje k lidsky důstojnému životu.

Vyplývá z toho či je toho předpokladem, že společnost přiznává všem svým členům nejen základní liberální práva na svobodu a politická práva na spolupůsobení a spolurozhodování, ale zajišťuje jim rovněž naplnění základních potřeb. Každý má proto právo na určitá fundamentální sociální základní práva (např. právo na veřejnou podporu, na práci, na vzdělání – všem lidem se má nezávisle na příjmu a na příslušnosti k určité společenské vrstvě umožnit přibližně stejná šance na vzdělání). Každý má

⁷¹ Srov. RAWLS John: *Teorie spravedlnosti*, 1975.

⁷² Srov. KERBER Walter: *Gerechtigkeit, in: Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft, Teilband 17, Freiburg i. Br.: 1981, 30-59, in: GRUBER Hans-Günter: op. cit., 87.*

tak v právním státě právní nárok na sociální pomoc v případě potřeby, rozvíjí se systém sociálního zabezpečení pro případ nemoci, nezpůsobilosti pracovat, nezaměstnanosti, stárí a tím se zajišťuje, že určitá životní rizika nenesou na svých bedrech jen jedinci, ale i solidární společenství:

➤ Solidarita i vlastní zodpovědnost, větší šance na trhu práce, vzdělání a kvalifikace, rámcové podmínky pro to všechno i iniciativy podniků; perspektiva, která zohledňuje hledisko zvláště vyloučených, znevýhodněných a chudých a v nichž jsou ohroženy rozmanité základy života pro současné i budoucí generace (tzv. *generační spravedlnost*: individuální jednání i strukturální rozhodování, ti, co ještě nežijí nebo nejsou ještě dospělí, zajištění ve stárí, nezaměstnanosti, nemoci, ochrana životního prostředí, vzdělávání příští generace).

➤ Úzce spojená s důstojností člověka: základní postoj, který usiluje o to, zajistit osobě člověka důstojné místo ve společnosti, připravenost udělit každému člověku ze strany celku to, nač má nárok na základě své důstojnosti; odstraňovat (závazek jedince i společnosti) extrémní nerovnosti šancí a vytvářet spravedlivé společenské struktury - formulují se tak dva základní požadavky profesní sociální práce:

- Odstraňování nespravedlností všeho druhu a spolupráce na utváření sociálně spravedlivých společenských struktur (např. sociální pracovníce či pracovník jako obhájce chudých, vyloučených a sociálně znevýhodněných, jenž usiluje při své práci poradenství či doprovázení o to, aby se těmto lidem dostalo ze strany společnosti to, nač mají jako lidé a členové společnosti nárok. Činí to tak, aby se tyto lidé mohli podle svých možností ve společnosti prosadit s vlastní zodpovědností a účastnit se sebeurčeně na společenských vymoženostech a dobrech. Princip sociální spravedlnosti tím poskytuje sociálnímu pracovníkovi „jen“ směr a cíl, kterého se snaží svou prací (*jednáním*) dosáhnout, zaměřuje jeho *smýšlení, vnitřní postoj a stanovisko* na tento cíl. K tomu, jaká opatření a jaké kroky jsou potřeba, aby se tohoto cíle dosáhlo, co je vůbec v dané situaci realizovatelné, slouží odborné znalosti a dovednosti sociálního pracovníka při setkávání a dohodě s těmi, s nimiž pracuje. Princip spravedlnosti udává základní cíl, má směřovat smýšlení sociálních pracovníků na tento cíl, ale neříká, jakou cestou se může tohoto cíle dosáhnout a které další hodnoty, které dělčí cíle jsou s tím spojeny. Tento úkol konkretizace a obsahového naplnění je závazkem pro daného sociálního pracovníka v konkrétních případech s danými zúčastněnými osobami, za daných okolností a podmínek. Mohou dokonce nastat situace, v nichž nedostačuje, chybí či je nespravedlivá zákonná úprava. Pak nemůže být spravedlivé jednání už vůbec pouhým strnulým (tvrdým) dodržováním etických a právních norem. Je třeba hledat tzv. lepší spravedlnost.⁷³
- Tím se dostáváme i k výzvě, která zazněla v mezinárodním etickém kodexu: usilování o lepší spravedlnost překračuje jednotlivé případy a stává se politickým mandátem tam, kde se ukazují nespravedlivé struktury nebo změněné společenské poměry. Sociální pracovníci tak mají na základě své sociální a etické kompetence a citlivosti upozorňovat společnost a politiky na sociální nespravedlnosti a nerovnosti šancí a spolupodílet se na jejich odstraňování. Sociální znevýhodnění a nespravedlnosti se mohou týkat okrajových skupin, lidí s postižením, v jakékoli déletrvajícím či náhlé nouzi, žen, dětí, rodin atd. Sociální práce se prezentuje s politickou dimenzí, stává se lobby prací, solidarizuje se ve jménu spravedlnosti se sociálně znevýhodněnými a bojuje s nimi a za ně za spravedlivé poměry.

3.3. Sociální spravedlnost v souvislosti s lidskými povinnostmi a projektem Světový étos

Všeobecné prohlášení lidských povinností, s nímž jsme seznámili v kapitole o lidské důstojnosti, zahrnuje i část *Spravedlnost a solidarita*: podle ní „má každá osoba povinnost jednat **poctivě (důvěryhodně), upřímně a férově**“ (čl. 8); „všichni lidé, kteří mají potřebné prostředky, mají povinnost podnikat opravdové úsilí, aby se překonávala chudoba, podvýživa, nevzdělanost a nerovnost. Mají

⁷³ *Nabízej se zodpovědné užití starobylého etického nástroje nazývaného epikie pro zodpovědné zacházení s morálními a právními normami v mimořádných situacích.*

všude na světě podporovat trvale udržitelný rozvoj, aby se pro všechny zajistila důstojnost, svoboda, bezpečí a spravedlnost“ (čl. 9); „všichni lidé mají povinnost rozvíjet své schopnosti prostřednictvím péle a snahy; mají mít stejný přístup ke vzdělání a smysluplné práci. Každý má podporovat potřebné, znevýhodněné, postižené a oběti diskriminace“ (čl. 10); „veškeré vlastnictví a bohatství se musí zodpovědně používat v souladu se spravedlností (...) Hospodářská a politická moc se nesmí používat jako prostředek k ovládnutí, ale ve službě ekonomické spravedlnosti a sociálního řádu“ (čl. 11).

Zajímavé souvislosti a inspiraci v kontextu etosu povolání a jeho etických fundamentů, lidských práv i prohlášení o povinnostech představuje *Prohlášení ke světovému etosu*.⁷⁴ Světovým etosem se zde rozumí „základní konsensus ve vztahu k existujícím závazným hodnotám, neměnným měřítkům hodnot a základním osobním postojům“. Základním požadavkem je, aby se s každým člověkem zacházelo lidsky. Signatáři chtějí přispět tímto projektem k tomu, aby se dosáhlo „změny vnitřního nastavení, celé mentality, lidského srdce“. Tedy toho, čeho nelze dosáhnout pouze „ekonomickými plány, politickými programy nebo právními nařízeními“. Každému člověku bez rozdílu se uznává nezczizitelná a nedotknutelná důstojnost a všichni – jednotlivci, stát – jsou povinni ji ctít a zajistit její účinnou ochranu. Z hlediska etosu chtějí zástupci různých náboženských, kulturních, filozofických a etických tradic potvrdit a prohloubit to, co bylo vyhlášeno na rovině práva ve Všeobecné deklaraci lidských práv. A sice „plnou realizaci nedotknutelné lidské osoby, nezczizitelnosti svobody, principiální rovnosti lidí a nutné solidarity a vzájemné závislosti všech lidí.“ Nabízí se osobní i dějinné zkušenosti, že „lepší řád světa nelze vytvořit nebo dokonce vnúiti pouhými zákony, nařízenými a konvencemi; uskutečnění míru, spravedlnosti a uchování Země závisí na tom, jak budou lidé schopni a ochotni uskutečňovat právo; boj za právo a svobodu předpokládá vědomí zodpovědnosti a povinnosti, a je tudíž třeba oslovovat lidské srdce a rozum.“

Jeden z hlavních čtyř závazků již prezentovaného *Prohlášení ke světovému etosu* zní *Závazek ke kultuře založené na solidaritě a spravedlivém hospodářském uspořádání*, které v popisu celkové situace poukazuje na vinu nejen jednotlivců, ale i nespravedlivých společenských struktur. V této souvislosti se připomíná příkaz „Jednej spravedlivě a čestně!“ Být skutečně lidským znamená dle tohoto závazku, že „hospodářská a politická moc slouží člověku; je třeba probouzet ducha soucítění s trpícími a zvláště se starat o chudé, poškozené, staré, uprchlíky a opuštěné; má zavládnout vzájemný respekt, rozumné vyvážení zájmů, vůle k prostřednictví a k ohleduplnosti; je třeba nalézt smysl pro míru a skromnost.“

Otázky k přemýšlení a diskusi:

Jak využíváte etické kodexy sociálních pracovníků ve své práci?

Jak se mohou navzájem obohacovat sociální práce a etika?

Jaké fundamenty uvádí definice sociální práce dle mezinárodního etického kodexu?

Jak lze v souvislosti se sociální prací interpretovat etický a právní pojem lidská důstojnost?

Jaký je vztah lidských práv plynoucích z lidské důstojnosti a lidských povinností a zodpovědností?

Co znamená pro sociální práci sociálně-etický princip sociální spravedlnost?

Promýšlejte a prodiskutujte, kde jste uplatnili a uplatňujete uvedené fundamenty ve své konkrétní každodenní profesi. Na jaké problémy a z čí strany přitom narazíte?

(Vaše zkušenosti mě zajímají, obohatí a budu za ně vděčný: rene.milfait@seznam.cz)

Klíčová slova: etické kodexy sociálních pracovníků, etos povolání, profesní morálka, etika, sociální práce, politický rozměr sociální práce, lidská důstojnost, lidská práva, sociální spravedlnost, lidské zodpovědnosti a povinnosti, projekt světový etos, solidarita

⁷⁴ Srov. např. KÜNG Hans, KUSCHEL Karl-Josef: *Prohlášení ke světovému etosu. Deklarace Parlamentu světových náboženství*, Brno: CDK, 1997, 14-18, 20-22. *Prohlášení* pochází z roku 1993.